

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ

**ВІДДІЛ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
КОНОТОПСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

**КОНОТОПСЬКИЙ МІСЬКИЙ
КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
ім О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО**

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ

Випуск XI

**Н І Ж И Н
Видавець ПП Лисенко М.М.
2 0 2 0**

УДК 727.6/7(039)
ББК 63.3(4УКР)я73
К-64

Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою
Конотопського міського краєзнавчого музею ім. О. М. Лазаревського
(протокол № 3 від 31 серпня 2020 р.)

Рецензенти:

Луняк Є.М., доктор історичних наук
Моціяка П.П., кандидат історичних наук

Редакційна колегія:

Верба Н. П. (головний редактор),
Акічев Ш. М., *Несвідоміна Н. В.*

Відповідальний за випуск — Верба Н. П.

Конотопські

К-64 читання : зб. наук. пр. / ред. кол.: Верба Н. П. (гол. ред.), Акічев Ш. М., Несвідоміна І. М. : Відділ культури і туризму Конотоп. міськ. ради Сумськ. обл., Конотоп. міськ. краєзнав. музей ім. О. М. Лазаревського. Вип. XI. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2020. 428 [4] с.
ISBN 978-617-640-499-6

«Конотопські читання» 2020 - збірник публікацій за результатами XI читань Конотопського міського краєзнавчого музею ім. О.М. Лазаревського. Висвітлює факти з археології краю, історії релігійного життя, розвитку ремесел, промисловості, транспорту, техніки, радіо і телебачення, пам'яткоохоронної справи, краєзнавчого руху та туризму, писемних джерел та історіографії, збереження культурної спадщини Конотопщини та Лівобережної України.

Видання розраховане як для фахівців: істориків, археологів, музеєзнавців, так і для широкого загалу читачів - усіх, хто цікавиться пам'яткознавством, пам'яткоохоронною справою, музеєзнавством, історією і культурою краю та України в цілому.

УДК 727.6/7(039)
ББК 63.3(4УКР)я73

ISBN 978-617-640-499-6

© КМКМ ім. О. М. Лазаревського, 2020
© Видавець ПП Лисенко М.М., 2020

Слюсарева Є. О.

**Розвиток освіти на Серединобудщині в 1960-х рр.
(за матеріалами місцевої преси)**

Серед усіх напрямів соціальної історії дослідження минулого освіти займає особливе місце. Освіта - це завжди ескіз майбутнього, негайна відповідь на питання, як житиме наступне покоління. Боротьба за вдосконалення освіти - це боротьба за краще майбутнє. Водночас історія освіти, аналізуючи минулі успіхи та невдачі галузі, здатна дати життєво необхідні підказки сучасникам для здійснення нових ефективних перетворень.

Ясна річ, історичні дослідження за цим напрямом мають відбуватися і на краєзнавчому рівні, адже саме так найбільш повно розкриваються особливості функціонування системи освіти на місцях, проблеми конкретних навчальних закладів і застосовані шляхи їх вирішення. Мета цієї роботи - здійснити відповідний аналіз у географічних межах Середино-Будського району Сумської області, хронологічно зосередившись при цьому на 1960-х рр. Цей період є надзвичайно цікавим з огляду на суттєві кількісні та якісні зміни в галузі, якими є, зокрема, підготовка і запровадження загальнообов'язкової 10-річної освіти, адаптація галузі до потреб розвитку економіки в умовах НТР [1, 75].

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ – ВИПУСК XI

Свого часу енциклопедичне видання «Історія міст та сіл Української РСР» (том, присвячений Сумській області) подавало певну інформацію про повоєнний розвиток освіти Серединобудщини. Втім, здебільшого це лише статистичні дані про мережу навчальних закладів, що мали підтверджувати її поступальний розвиток [8, 508 - 510]. Серед сучасних видань з історії району варто згадати праці А. В. Нетудихаткіна та В. С. Чухна. Так, книга «Середино-Будський район. Доля людей та поселень краю» А. В. Нетудихаткіна розповідає і про створення місцевих навчальних закладів та культурних установ, подає насичений ілюстративний матеріал [12]. Що ж до роботи В. С. Чухна, то вона, на жаль, майже повністю зосереджується на дорадянській добі [20].

Основним джерелом для нашого дослідження слугували матеріали місцевої районної газети за період 1960-х рр., де знаходило відображення тогочасне соціокультурне життя краю. Згадана газета вперше вийшла в грудні 1931 р., хоча офіційною її датою заснування традиційно вважається 1932 р. Початкова назва газети — «Конопляр Серединобудщини». Це є відображенням того факту, що коноплі аж до 1950-х рр. залишалися головною технічною сільськогосподарською культурою краю [17, 72]. З 1940 р. видання іменується «Колхозная правда». Але 1962 р. відбулося її перейменування на «Колхозное слово», а через пару років газета вже починає називатися «Знамя труда» (ця назва зберіглася дотепер) [9, 1].

Хрущовські реформи освіти кінця 1950-х рр., незважаючи на їхню непослідовність і низьку ефективність, відкрили шлях до збільшення кількісних показників галузі. Мережа навчально-виховних закладів району 1960-х рр. була доволі розгалужена і представлена дошкільними навчальними закладами, школами різних типів та Зноб-Новгородським сільським професійним технічним училищем № 9 [12, 327-328].

Довгий час ясла і дитячі садки існували як два окремих типи закладів. Перші розраховувалися для малюків з 2-місячного віку до 3 років. Другі - для дітей 3-7 років. У 1960-х рр. поширюються об'єднані дошкільні навчальні заклади нового типу - комбіновані дитячі сади-ясла [15, 1].

В Середино-Буді станом на 1968 р. знаходилося вже два таких типових «дитячих комбінати» на 280 місць, а також ще

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ – ВИПУСК XI

окремі дитячий садочок і ясла. Відтак, молоді мами після повернення на роботу мали змогу довірити своїх маленьких дітлахів вихователям. На прикладі дитсадка, що знаходився в Середино-Буді на Новгород-Сіверській вулиці, зі сторінок «Знамени труда» розповідалося про життя дошкільників. Крім логічних запевнень у чуттєвості та уважності персоналу і добре облаштованому розпорядку дня, увагу привертає наголос на трудовому вихованні. В ті часи з самого малечку діти під керівництвом наставників доглядали кроликів, власноруч виготовляли саморобні іграшки, наочні посібники, експонати тощо [19, 2]. Крім безсумнівної педагогічної користі, це, очевидно, певною мірою слугувало ще й засобом часткового самозабезпечення закладів.

Однак процес розбудови дитсадків був доволі повільним і не міг у повному обсязі забезпечити потреби населення району. У роботі дошкільних закладів констатувалися недоліки, серед яких головним вважається факт здійснення навчально-виховної діяльності відразу з дітьми 7-8 різних вікових категорій та несвоєчасне отримання дітьми харчування, адже здебільшого організувати одночасне харчування вихованців виявлялося вкрай проблематичним [19, 2].

З січня 1963 р. внаслідок адміністративно-територіальних змін, Середино-Будський районний відділ освіти керував навчальними закладами у межах Середино-Будського та колишнього Зноб-Новгородського районів, а в 1963-1966 рр. - ще й Ямпольського. Протягом 1960-х рр. простежується позитивна динаміка зростання мережі шкіл. У серпні 1966 р. на території Середино-Будського району нараховувалося 46 початкових, восьмирічних та початкових шкіл. З них у самому райцентрі розташовувалися три заклади: восьмирічка, денна середня школа з виробничим навчанням та вечірня школа робітничої молоді. Того ж року, згідно з рішенням партії, починається перехід до загальнообов'язкової середньої освіти [2, 2].

Всього за першу половину 1960-х рр. середніми та восьмирічними школами району було випущено 6595 осіб [14, 2]. Особливим типом навчальних закладів були 2 вечірні школи, в яких у середині 1960-х рр. навчалася майже півтисячі учнів [2, 2]. У 1968 р. за вечірньою та заочною формою в школах освіту отримували вже 900 колгоспників, робітників і службовців [19, 2].

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ – ВИПУСК XI

Навчання у школах велося у 2 зміни, а перехід на однозмінне заняття у районі охоплює 1965-1966 рр. Тоді ж початкова школа переходить на трирічний термін навчання. На 1966 р. припадає і виникнення у Середина-Буді, Пигарівці, Зноб-Новгородському та Жихові шкіл подовженого дня для молодших класів. Там після учбового процесу діти відпочивали, грали в ігри, займалися за інтересами, ходили на екскурсії та готували домашнє завдання [14, 2].

Запровадження політехнізації у середній освіті за реформами кінця 1950-х рр. наклали значний відбиток на навчальний процес. Поряд з викладанням загальноосвітніх дисциплін, велику увагу приділяли виробничому навчанню. На додачу до атестату, молодь паралельно отримувала робітничу кваліфікацію, за якою могла працевлаштовуватися відразу після випуску.

У багатьох школах району вивчалася будівельна справа. З 1966 р. доступним стає отримання посвідчення помічника кіномеханіка, а згодом бібліотекаря. Деякі учні вивчали радіосправу [3, 1]. Для багатьох учнів проводилися факультативні заняття з вивчення автосправи, засвоївши яку підлітки отримували водійські права. Зафіксовано, що стимулюючи зацікавленість учнів технікою, районний відділ народної освіти додатково передав до Середино-Будської та Рожковицької середніх шкіл ще й мотоцикли К-175 [13, 2].

У Зноб-Новгородській школі учні були розділені на 2 виробничі бригади - будівельну та сільськогосподарську. Перша з них побудувала три класні кімнати, службове приміщення, зробила ремонт у школі, брала активну участь у будівництві тваринницьких ферм. Сільськогосподарська ж бригада взяла для обробітку 9 га землі. Для навчання школярів були наявними діючі деталі трактора, комбайна, їх вузли та агрегати [13, 2].

Діяльність учнів у школі та поза навчанням була розмаїтою. Окрім отримання знань та практичних навичок, вкрай необхідних для дорослого життя, прищеплювалася необхідність суспільно корисної праці. Учні активно допомагали колгоспникам у посадці та здійсненні рекультивацийних робіт кукурудзи, брали участь у недільниках із збору металобрухту, проведенні змагань серед учнів у зборі макулатури, посадці зелених насаджень, заготівлі сіна, допомагали комбайнерам у період жнив, збирали лікарські трави [4, 2].

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ – ВИПУСК XI

Наприклад, у Середино-Будській середній школі висаджувалися декоративні дерева, силами учнів обладнано учбові кабінети: хімічний, біологічний, фізичний з індивідуальною електропроводкою до кожного робочого місця, а також класи-кабінети російської мови та літератури, виробничого навчання, завершено будівництво спортивного залу загальною площею 350 м² та висотою 6 м, розширено наявну у використанні теплицю. В свою чергу, учні с. Чернацького зібрали 50 ц зерна з кожного із 5 га, відведених для них колгоспом, а також здали 3,5 т металічного лому та 500 кг макулатури [7, 2].

Аналізуючи численні повідомлення про трудові успіхи школярів, стає зрозуміло, що розпалювання щирого ентузіазму серед дітей та юнацтва ставало інструментом їх практично безкоштовної експлуатації.

Не можна випускати факту, що в тогочасній школі велася активна пропагандистська робота. Заслужений вчитель УРСР з Середино-Буди Н. Мельник зверталася до читачів районної газети з такими словами: «Дуже великі завдання стоять у наш час перед нами, радянськими педагогами. Вчитель покликаний виховувати нову людину комуністичного суспільства... Виховання молодого покоління радянських людей, підготовка його до життя та боротьби за світлі комуністичні ідеали - головний обов'язок...» [11, 2].

При навчальних закладах діяли комсомольські та піонерські організації, мета діяльності яких полягала в ідеологічному вихованні та політичній індоктринації школярів. До того ж, ці організації здійснювали роль посередника у відносинах між молоддю та колгоспами, підприємствами й установами. В районі працював Середино-Будський будинок піонерів, де діяла низка гуртків, проводилися змагання з шахів, різноманітні естафети. Наприклад, один із таких заходів був присвячений охороні природи. В рамках естафети влаштовувалися акції з прибирання території, озеленення прилеглих шкільних територій та міського парку, фотовиставка «Охорона природи району» та робочий зліт юних любителів природи [16, 4].

На високому рівні було і патріотичне виховання та військова підготовка. Учні відточували навички із захисту від зброї масового ураження, дії за сигналами громадянської оборони, викори-

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ – ВИПУСК XI

стання індивідуальних та колективних засобів захисту, вміння надавати допомогу собі та іншим у випадку отримання ушкоджень чи при захворюваннях [10, 4].

Учні шкіл мали можливість брати участь у художній самодіяльності, відвідувати спортивні секції чи займатися бальними танцями. В 1968 р. у районі вперше була проведена гра «Клуб веселих і кмітливих». Ще для обдарованих дітей у Середина-Буді діяла музична школа-філія Шосткинського музичного училища, відкрита у 1963 р. У своєму складі ця установа мала спочатку лише 2 класи музичних інструментів: баян та акордеон. Проте з 1969 р. додатково відкрився клас духових інструментів [12, 327 - 330].

В одному з номерів за 1966 р. знаходимо статтю про листування між учнями Зноб-Новгородської середньої школи та газетою «Нова Німеччина», однолітками з Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Болгарії, Куби та В'єтнаму. Зібрані листи, колекції марок, листівок утворили «Інтернаціональний куточок» при школі [18, 1].

Для здійснення процесу навчання було необхідне достатнє матеріально-технічне забезпечення. Однак на початку 1960-х рр. питання підготовки до навчального року було доволі гострим. Не вистачало наочних посібників, зошитів, підручників, письмового приладдя, дитячого взуття, одягу. Для того, щоб якість поліпшити ситуацію, щороку силами райспоживспілки проводився шкільний ярмарок, забезпечуючи майбутніх школярів хоча б дрібними шкільними товарами. Проте придбати шкільну форму чи взуття потрібного розміру для дитини, як зазначали батьки, залишалося вкрай проблематичним [5, 2].

Проте вже з 1965 р. спостерігаються позитивні зрушення. На допомогу вчителям надійшли наочні посібники у 32 томах, обладнано найсучаснішими приладами технічні та фізичні кабінети, збудовано кілька спортзалів. Широко починають застосовуватися для уроків з фізики, хімії та географії діапозитиви і діафільми, що демонструвалися учням за допомогою фільмоскопів. У восьмирічних середніх школах Чернацького, Ситного та Зноб-Трубчевського відкрилися інтернати. Лише за 1968 р. побудовано 4 додаткові їдальні та 2 буфети [6, 2].

Для учнів створювалися сприятливі умови для проведення активного і корисного дозвілля. Зокрема, влітку учням надавалася можливість відвідувати табори: як шкільні, так і з можливістю ви-

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ – ВИПУСК XI

їзду. Були організовані походи навколишніми місцями бойової слави. Проводилися цікаві екскурсії. Поширеним стало придбання школами району екскурсійних путівок до міст-героїв: Ленінграда, Севастополя, Одеси. Учні Уралівської школи відвідали Селецький деревообробний комбінат у Брянської області. Загін «червоних слідопитів» - переможців обласних туристських змагань - виїздив до піонерського табору «Артек» [14, 2].

Отже, протягом 1960-х рр. на Серединобудщині відбувалося зростання кількості освітніх установ та їхнього контингенту. Нарощування матеріальної бази закладів і речове забезпечення учнівства дещо відставало від потреб району, проте стабілізувалося в другій половині 1960-х рр. Педагогічний процес максимально орієнтувався на трудове виховання та здобуття ще в школі робітничої кваліфікації. Учні ставали об'єктом насиченої ідеологічної обробки і трудової експлуатації. Водночас позанавчальне життя було насичене цікавим дозвіллям. Школярі мали доступ до художнього, культурного, спортивного розвитку і активного відпочинку.

Джерела та література

1. Бажан О. Є. Стан освіти, науки і культури в Українській РСР в середині 1960-х - 1980-ті роки // Красзнавство. 2002. № 1. С. 75 - 78.
2. [Без автора]. С августовского районного совещания. За глубокие и прочные знания // Знамя труда. 1966. № 104 (4150). С. 2.
3. [Без автора]. С новым учебным годом! // Колхозное слово. 1963. № 114 (244). С. 1.
4. [Без автора]. Учеба и труд вместе живут // Колхозное слово. 1963. № 114 (244). С. 2.
5. Дмитриев В. Идет пионерское лето. Родному колхозу // Колхозная правда. 1961. № 98 (3320). С. 2.
6. Дьяченко Ф. Дневной экран в школе. Без опыта // Знамя труда. 1966. № 144 (4190). С. 2.
7. Жигалло К. Поддерживаем // Знамя труда. 1966. № 10 (4056). С. 2.
8. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. Сумская область / ред. кол. тома: И. Я. Макухин, И. Д. Голуб, И. Т. Гриченко и др. Киев: Глав. ред. Укр. сов. энцикл., 1980. 698 с.
9. [Коллектив редакции]. Районной газете «Знамя труда» - 80! // Знамя труда. 2012. № 1 (11169). С. 1.
10. Коростылев И. Школьникам о гражданской обороне // Знамя труда. 1968. № 58 (4416). С. 4.
11. Мельник Н. Все силы воспитанию человека // Знамя труда. 1968. № 104 (4462). С. 2.

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ – ВИПУСК XI

12. Нетудихаткін А. В. Середино-Будський район. Долі людей та поселень краю. Суми: ПКП «Еллада-8», 2009. 400 с.
13. Перетятко Е. Учеба и труд вместе живут // Колхозное слово. 1963. № 114 (244). С. 2.
14. Полозок И. Перед новым учебным годом // Знамя труда. 1966. № 105 (4151). С. 2.
15. [РАТАУ]. Большое внимание строительству детских дошкольных учреждений // Колхозная правда. 1961. № 72 (3304). С. 1.
16. Сидельников Е. Эстафета школьников и пионеров // Знамя труда. 1966. № 137 (4183). С. 4.
17. Слюсарева С. О. Інтерв'ю з Марією Василівною Слюсаревою // Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи: матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 21 квітня 2020 р.) / редкол. : В. М. Влащенко, С. І. Дегтярьов та ін. Суми: СумДУ, 2020. С. 66 - 74.
18. Снегин П. Для дружбы нет границ // Знамя труда. 1966. № 135 (4181). С. 1.
19. Снитко Л. Учимся сами, учим других. На образование // Знамя труда. 1968. № 145-146 (4503-4504). С. 2.
20. Чухно В. Е. История населённых пунктов Украины: Середино-Будский район Сумской области. Киев: Інтерсервіс, 2013. 354 с.

КОНОТОПСЬКІ ЧИТАННЯ – ВИПУСК XI

Слюсарева Євгенія Олексіївна - студентка Сумського державного університету (науковий керівник - кандидат історичних наук, асистент кафедри історії СумДУ Король В.М.) (м. Суми)